

KAPITTEL 3

Å telle aviser. Bakgrunn, kilder, problemer og erfaringer

Sigurd Høst

Forsker emeritus, Høgskulen i Volda

Sammendrag: På 1980-tallet dekket avisstatistikken bare de avisene som var medlemmer av Norske Avisers Landsforening. Derfor var det mange aviser, særlig små lokalaviser, som ikke var tatt med. Ingen visste hvor mange det var av dem, og hvor mange aviser det ble til sammen. For å skaffe mer nøyaktige tall begynte jeg å lage et register som skulle dekke alle norske aviser. Den første utgaven var ferdig i 1990, og resultatene ble blant annet brukt av det dagspresseutvalget som ble oppnevnt i 1991. Senere har registeret vært grunnlag for *Avisåret*, en serie med årlige tabell- og kommentarrapporter som har dekket hele perioden fra 1994 og frem til 2020.

De første utgavene av rapporten gjaldt bare vanlige aviser, det vi i dag vil kalle betalte papiraviser. Senere er rapportene utvidet med tidsserier som gjelder avisenes nyhetssider på internett (fra 1996), gratisaviser på papir (fra 1999) og betalte nettaviser (fra 2017).

Artikkelen beskriver arbeidet med registeret og statistikken, og det er lagt spesiell vekt på kildebruk og metodeproblemer. For den som er vokst opp med Google, kan det være vanskelig å forestille seg en situasjon der nesten alt kildearbeid handlet om å finne frem til, og å vurdere, informasjon på papir.

Nøkkelord: aviser, statistikk, kilder, metode-erfaringer

Abstract: In the 1980s, Norwegian newspaper statistics only covered newspapers that were members of the trade association, Norske Avisers Landsforening. Several newspapers were thus excluded, most of them small, local non-daily papers. No one knew how many they were and how much they added to the total.

Since the existing statistics were incomplete and misleading, I wanted to create a new database that included all Norwegian newspapers. The first version of the database was finished in 1990, and statistics culled from this database were presented in *Avisåret*, an annual report with comments and information covering the period from 1994 to 2020. After a few years, the reports also included data on the internet sites established by the existing papers (from 1996) and free newspapers (from 1999).

Sitering: Høst, S. (2022). Å telle aviser. Bakgrunn, kilder, problemer og erfaringer. I B. K. Fonn, E. L. Hovlid & B. R. Mathisen (Red.), *Presse, profesjon og politikk. Festskrift til Paul Bjerke* (Kap. 3, s. 63–88). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.169.ch3>

Lisens: CC BY-ND 4.0

This article describes the development and maintenance of the database, and the production of the annual reports. The main focus is on the methodological experiences. Most of the work was done in the years round 1990, when the existence and quality of the sources was very different from the situation today.

Keywords: newspapers, statistics, sources, methodological experiences

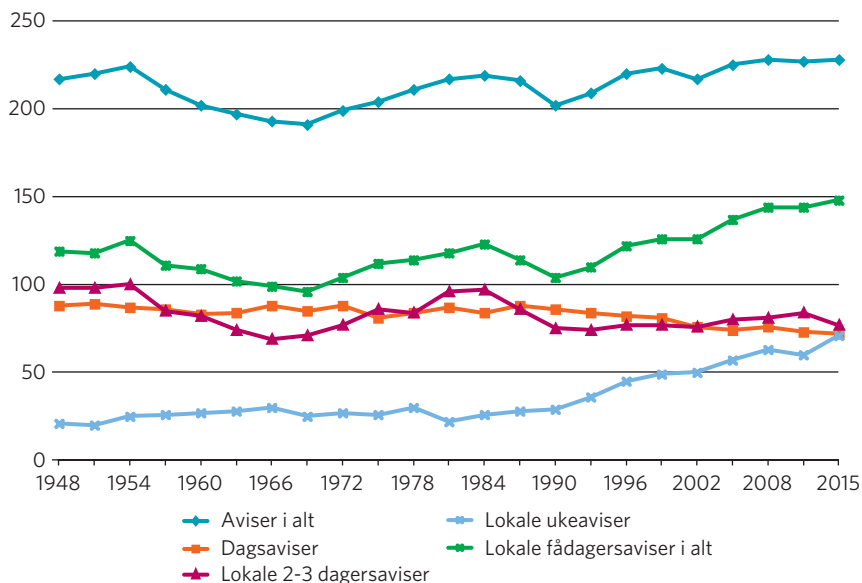
De siste årene har mediepolitikere og myndigheter vært opptatt av å styrke de minste lokalavisene. Det foreløpig siste er at Kulturdepartementet har foreslått å senke den nedre grensen for pressestøtten fra 700 abonnenter (netto uten frieksemplarer) til 450 for lokalaviser i «folkefattige utkantkommuner». Hensikten er å «stimulere til nyetableringer på en effektiv og treffsikker måte» (Kultur- og likestillingsdepartementet, 2022, s. 22). Departementet foreslår også økt støtte til lokalaviser med fra 700 til 1700 abonnenter.

Hvor sannsynlig er det at disse tiltakene vil virke? Vil de fremme nyetablering og hindre nedleggelse, og vil de gi de små avisene bedre arbeidsvilkår? Erfaringene med tidligere tiltak kan kanskje gi et svar. Derfor har jeg hentet frem tall som viser hvor mange lokale to- og tredagersaviser og hvor mange lokale ukeaviser det har vært fra den første etterkrigstiden og frem til i dag. (Slutten er satt til 2015, det året vi fikk den første nettavisen med betaling.) Resultatene er vist i figur 1 nedenfor. Figuren er ny, siden det er første gang linjer for lokale ukeaviser og lokale to- og tredagersaviser er lagt inn i et diagram som dekker en så lang periode.

Da pressestøtten ble innført i 1969, hadde den en minstegrense på to utgaver per uke og 2000 i opplag. Små ukeaviser falt altså utenfor. Denne situasjonen varte helt frem til 1989, da grensene ble senket til én utgave per uke og 1000 i opplag. På denne måten har vi fått et *naturlig eksperiment*: først tjue år der de lokale to- og tredagersavisene fikk støtte mens ukeavisene måtte klare seg som før, og så en brå overgang til dagens situasjon med støtte til begge grupper av små lokalaviser. Den neste endringen kom ikke før i 2014. Da ble rene digitale nyhetsmedier tatt inn i ordningen.

Linjen for de lokale to- og tredagersavisene viser at 1969 representerer et vendepunkt. Det var en markert nedgang i den første etterkrigstiden, med mange nedleggelse og få nyetableringer. Deretter fulgte en kraftig

vekst fra 1969 og frem til 1981. Veksten skyldtes både etablering av nye aviser og at en del gamle ukeaviser valgte å øke frekvensen slik at de kunne få støtte. (Målepunktene for 1987 og 1990 viser derimot tilbakegang, en reaksjon på det økonomiske tilbakeslaget etter jappetiden.)

Figur 1. Antall lokale ukeaviser, lokale to- og tredagersaviser og dagsaviser 1948–2015

Da ukeavisene fikk støtte i 1989, ble også dette et vendepunkt. Fra 1950-tallet og frem til 1989 var det et stabilt nivå på 25–30 slike aviser. Etter 1989 har det vært 25 år med jevn og langsiktig vekst. Toppen ble nådd i 2014, med 84 lokale ukeaviser.

I perioden fra 1969 til 1989 kunne situasjonen for de lokale ukeavisene best karakteriseres med uttrykket «Vinn eller forsvinn». Vinn betydde at avisen kunne øke til to utgaver per uke og komme over opplagsgrensen på 2 000 eksemplarer, forsvinn betydde at den fortsatte som ukeavis uten støtte og hadde dårlige sjanser til å overleve. Resultatet av denne seleksjonen ser vi fremdeles, ved at det nesten ikke finnes noen lokale ukeaviser som kan kalles gamle. Kravet kan for eksempel være at avisen er etablert før 1969 og har hatt én utgave per uke hele tiden. Etter det jeg har registrert, er det bare tre aviser som tilfredsstill disse kriteriene: *Frostingen* (Frosta, Trøndelag, startet 1919), *Selbyggen* (Selbu, Trøndelag, startet 1889)

og *Svalbardposten* (1948). Hvis vi tar med at avisen må ha kommet ut før krigen, er det bare *Frostingen* og *Selbyggen* igjen.

Svaret på det opprinnelige spørsmålet, om lavere grense for pressestøtten kan stimulere til nyetablering, må være et entydig ja. Egentlig er det litt overraskende å konstatere hvor tydelig og hvor langvarig effekten har vært. Det er jo ikke snakk om store beløp. Støtten er et kjærkomment tilskudd til budsjettet, og kan redde svake aviser i en nødssituasjon, men den kan ikke komme i stedet for inntekter fra annonser og abonnement. Forklaringen er nok at støtten har fungert som et styringssignal, en oppfordring til å satse på den løsningen som pressestøtten premierer.

Omtrent 200 aviser

Dette kapitlet skal ikke handle om de minste lokalavisene. Omtalen ovenfor er bare et eksempel på hvordan man, også i dag, kan ha nytte av et avisregister som ble etablert i årene rundt 1990. Resten av kapitlet handler om bakgrunnen for registeret, om den første etableringen og om de utvidelsene som er foretatt i løpet av de siste 30 årene. Hovedvekten har hele tiden vært på det metodiske, det vil si tilgangen til kilder, bruken av kilder og erfaringer med kildenes kvalitet.

På 1980-tallet var det ingen som hadde så presis kunnskap om det norske avislandskapet som det vi finner i figuren over. Dette ser vi tydelig av beskrivelsen til det dagspresseutvalget som avga sin innstilling i 1983:

Norske Avisers Landsforbund (NAL), som i praksis er nesten enerådende utgiverorganisasjon for aviser, har i 1982 166 medlemsaviser (...) Hvis en i tillegg regner med aviser som står utenfor NAL – vesentlig småaviser, som oftest med én eller to utgaver pr. uke – vil en trolig komme opp i et avistall på noe over 200, avhengig av hva en definerer som avis. (NOU 1982:44, s. 16)

Da jeg skulle skrive om aviser i læreboka *Daglig mediebruk* fra 1987, brukte jeg en lett omskrivning av disse formuleringene.¹ Det samme gjorde Ture

¹ «Her i landet kommer det ut omtrent 200 forskjellige aviser. I 1985 var 159 av dem medlemmer av Norske Avisers Landsforbund (NAL) slik at de kommer med i den offisielle statistikken, de øvrige er hovedsakelig små bygdeaviser» (Høst, 1987, s. 111).

Schwebs og Helge Østbye i boka *Media i samfunnet*, som kom året etter (Schwebs & Østbye, 1988, s. 41).

Alle tallene i figuren er hentet fra min egen registrering og opptelling. Kvaliteten er derfor helt avhengig av hva som er gjort: hvilke kilder jeg har hatt tilgang til, og hvilke definisjoner og avgrensninger som er brukt. Her går det et avgjørende skille mellom tiden før og etter 1990. Fra 1990 og fremover kommer opplysningene fra en løpende, samtidig registrering som bygger på gode kilder. Resultatene er offentliggjort i rapportserien *Avisåret*, som dekker hele perioden fra 1994 til 2020. Her vil den som ønsker å drive kildekritikk, finne detaljerte opplysninger om hvilke aviser som var med i opptellingen for det enkelte år. Tallene for perioden fra 1948 til 1987 er derimot samlet inn i ettertid, først og fremst i 1990 og i de første årene på 1990-tallet.

Veien frem til den første opptellingen var en kjede av tilfeldigheter. Det begynte høsten 1986, da jeg var blitt ansatt ved Høgskulen i Volda og hadde fått et eget kontor. Der hengte jeg opp et kart over Sunnmøre og plasserte små flagg som markerte aviser og utgiversteder. Opplysningene var hentet fra *Aviskatalogen* til NAL. Kollega Bjarte Alme, sunnmøring med god oversikt over lokalavisene i området (jf. Alme, 1985), fortalte at det var en avis som manglet. Den het *Synste Møre* og var lokalavis for nabokommunen Vanylven. *Synste Møre* hadde bare en utgave per uke, og var ikke medlem i NAL.

Tipset om *Synste Møre* ble en øyeåpner. Jeg hadde allerede skrevet en artikkel om avisenes utvikling fra 1955 til 1982 («Avisene i fjernsyns-alderen», Høst, 1985), basert på opplysninger i *Aviskatalogen*. Nå ble det klart at noen aviser manglet, og at dette undervurderte småavisenes betydning.

Et par år senere, vinteren 1990, deltok jeg på et seminar om «Lokal mediestructur och lokal medieutveckling», som ble arrangert av Karl Erik Gustafsson ved Handelshögskolan i Göteborg. Der innledet jeg om «Ekspansjonen for norske lokale fådagersaviser», og hadde i mellomtiden lært så mye om avisene på Sunnmøre at de ble brukt som eksempel. Sunnmøre hadde da tolv lokale fådagersaviser og dessuten *Sunnmørsposten* fra Ålesund, som dekket hele området, det vil si tretten aviser til sammen.

Med på seminaret var også Egil Hyldmo og Åsmund Snøfugl fra Landslaget for Lokalaviser (LLA). Ikke akademikere som de fleste av oss andre, men praktikere som hadde startet hver sin lokalavis (hhv. *Ytringen* og *Trønderbladet*) og vært sentrale tillitsmenn i LLA. Begge fortalte om den ekspansjonen som fådagersavisene hadde hatt gjennom 1980-tallet. I tillegg til innleggene hadde de med et eget hefte om *Det dramatiske avistiåret* med utførlig dokumentasjon (Landslaget for Lokalaviser, 1990). Innleggene på seminaret er samlet i en egen rapport (Gustafsson, 1990).

Kan man telle til tretten, må det gå an å telle til 200 også. Ved å kombinere opplysningene fra *Aviskatalogen* til NAL og *Nærpressekatalogen* til LLA, og dessuten bruke litt tid på å registrere de avisene som ikke var med noe sted, kunne man endelig få noe som var mer nøyaktig enn «omtrent 200 aviser». Vel tilbake i Volda begynte arbeidet med å lage et register som skulle dekke alle norske aviser. Registeret gjaldt i første omgang de avisene som ble utgitt ved utgangen av 1989. Det viste seg å være 209 aviser. Til sammenligning: I *Statistisk Årbok 1990*, som brukte tallene fra NAL, står det at Norge hadde 154 aviser i 1989.

Flere forhold gjorde at det var lettere å telle aviser i 1990 enn det hadde vært tidligere. Det viktigste var at ukeavisene fikk pressestøtte fra 1989. Dermed ble de registrert hos Medieavdelingen i Kulturdepartementet. Landslaget for Lokalaviser (startet 1976) bidro også, ved at de fikk mange nye medlemmer gjennom 1980-tallet. Til sammen betydde dette at nesten alle små aviser ble fanget opp. I 1990 var det bare fire aviser som ikke var registrert noe sted, det vil si de fikk ikke pressestøtte og de var ikke med i noen forening.

Neste trinn var å utvide registreringen slik at den viste utvikling over tid. Registeret var lagt opp slik at man måtte foreta en selvstendig innsamling og registrering for hvert år som skulle med. For NAL-avisene var dette greit, det var bare å hente ut de nødvendige opplysningene fra den aktuelle utgaven av *Aviskatalogen*. For de andre avisene måtte man bruke andre kilder. Hvert år krevde mye ekstra arbeid, og derfor ble det ikke så mange nye målepunkter den første tiden. Den første tidsserien jeg lagde, hadde bare opplysninger for 1952, 1966, 1978, 1984 og 1989. Dette var likevel nok til å vise at utviklingen etter 1952 besto av to helt forskjellige perioder. Først var det nedgang fra 1952 (223 aviser) til 1966 (191). Dette

var den avisdøden som pressestøtten skulle motvirke. Deretter var det vekst frem til 1984, en vekst som særlig skyldtes de lokale fådagersavisene (Høst, 1991, s. 292, se også figur 1).

To metodiske særtrekk fortjener å nevnes. Det ene er at registreringen ikke gjelder alle aviser som hadde kommet ut et bestemt år, men bare dem som var i drift ved utgangen av året. Siden jeg har faglig bakgrunn fra Statistisk sentralbyrå, var dette et selvsagt valg. Hvis man i stedet tar med alle aviser som har kommet ut en eller annen gang i løpet av året, vil det gi høyere tall for de årene der noen aviser blir lagt ned.

Det andre særtrekket er valget av målepunkter. Planen var å komme helt tilbake til 1952, som var det året da papirrasjoneringen etter krigen var avsluttet og den vanlige avis konkurransen begynte. Men hvorfor 1966, 1978 osv., i stedet for hvert femte eller hvert tiende år? Tidligere erfaring med å lage tidsserier har vist at fem år mellom hvert punkt kan være for langt. Tre år er ofte bedre. Derfor seks eller tolv år mellom hvert punkt i første omgang, slik at man senere kunne legge til nye punkter.

Tilgangen på kilder var svært forskjellig for den første og den andre halvdel av perioden fra 1948 til 1990. For den første halvdel har bibliografien *Norske Aviser 1763–1969* vært helt uvurderlig. Bibliografien er redigert av Tom Arbo Høeg ved Universitetsbiblioteket i Oslo, og ble utgitt i 1973. Bibliografien gjelder de avisene som er levert inn til Universitetsbiblioteket, og skal i prinsippet dekke alle aviser. For å være sikker brukte jeg flere andre kilder for denne perioden også, men fant nesten ingen aviser som ikke var med i bibliografien. Bibliografien har opplysninger om navn, utgiversted og utgivelsesfrekvens, av og til også politisk tilknytning. *Aviskatalogen* til NAL er også en helt sentral kilde, men den ble ikke utgitt hvert eneste år i den første etterkrigstiden.

I partipressens tid var det mange lokale aviser som samarbeidet og utvekslet stoff. I noen ekstreme tilfeller var bare tittelhodet forskjellig. I boka *Avis må til! En oversikt over aviser i Telemark fra 1830 til 1970* har Berner Hansen (1970, s. 166) denne anekdoten om *Porsgrunns Dagblad*:

En reisende kom på toget fra Oslo, og i Skien kjøpte han *Skiens Dagblad*. Da han kom til Porsgrunn ba han konduktøren kjøpe en lokalavis for seg, og konduktøren kjøpte *Porsgrunns Dagblad*. Da den reisende gikk av i Brevik, kjøpte han

selv *Breviksposten*, og så satte han seg på hotellværelset for å lese aviser. Og så viste det seg at han satt med tre helt like aviser. Bare tittelhodet var forskjellig. Han beklaget seg litt til hotellverten over dette, men verten kunne trøste ham. «Det var godt De ikke skulle helt til Langesund», sa han, «for da hadde De antagelig kjøpt *Langesund* også, og så hadde De hatt fire like».

Mer vanlig enn en ren utskifting av tittelhoder har det vært at partiaviser fra samme område har hatt mye stoff felles. Slik var det for eksempel i Østfold på 1970- og 1980-tallet, der *Smaalenenes Amtstidende* (Amta) i Halden utvekslet stoff med *Moss Avis* og der *Sarpen* ble drevet som et slags underbruk av *Fredriksstad Blad*. Alle fire var Høyre-aviser/konservative.

Kravet til avis er at de skal ha minst 50 prosent eget stoff. Opplysningene i *Norske Aviser* var ikke alltid nok til å avgjøre om dette var tilfelle. Da var det nødvendig å sjekke andre opplysninger, som omtaler i *Dagspressen* og *Journalisten*, eller årgangsvекter fra Postverkets bladliste. (To naboaviser med samme innhold har sannsynligvis samme årgangsvеkt også.) I noen tvilstilfeller har jeg også sett gjennom avisene på mikrofilm.

Målet med registeret var ikke bare å telle antall aviser, men også å studere opplagsutviklingen. Det gjelder både for den enkelte avis og totalkonsumet. Her er det også brukt mange forskjellige kilder. *Aviskatalogen* til NAL har alltid vært sentral, men i de første årene hadde den bare opplysninger for den delen av medlemsavisene som hadde notarialbekreftede tall. Mindre kjent er det at NAL også hadde en samling med kartotek-kort der det blant annet ble ført inn uoffisielle opplagstall. A-pressen førte dessuten sine egne lister med avisopplysninger, både for sine egne aviser og konkurrentene. De finnes hos Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. En del av avisene har dessuten laget jubileumsbøker der man kan finne opplagstall som ikke er registrert andre steder.

For mange av målepunktene på 1950- og 1960-tallet ble det notert hvor opplysningene om opplag var kommet fra. Fordelingen for 1951 gir et godt inntrykk av arbeidsmåten og påliteligheten. For det året ble det registrert 221 aviser, og de hadde et samlet opplag på 1 725 000. Opplysningene for 110 aviser med 80 prosent av totalen kom fra *Aviskatalogen*. Uoffisielle tall fra NAL ble brukt for 51 aviser (8,8 prosent). For 32 av avisene (4,4 prosent av opplaget) kom opplysningene fra to forskjellige lister som var ført av

A-pressen. En avis (*Varingen* i Akershus) har laget en jubileumsavis der det finnes gode opplysninger om opplagsutviklingen på 1950-tallet. De minst pålitelige opplysningene var kalt «mitt anslag, holdepunkt» og «mitt anslag, gjetting». Her var det 21 aviser til sammen, og de sto for 4,4 prosent av totalen. Holdepunkt kunne for eksempel bety at det fantes pålitelige tall for et år litt før eller litt etter 1951.

Norske Aviser dekket årene til og med 1969. For perioden mellom 1970 og 1989 var det mye vanskeligere å finne opplysninger om de avisene som ikke var med i NAL, og som heller ikke fikk pressestøtte. De viktigste kildene var den såkalte Bladlista, det vil si postvesenets kvartalsvise katalog over *Innenrikske aviser og blad*, og de to fagbladene *Dagspressen* og *Journalisten*. Den gangen kom de ut med ett nummer per måned, og hadde et rikt tilfang av smånotiser om aviser og avisfolk i tillegg til de vanlige artiklene. I den tiden da jeg etablerte registeret, ble hver årgang av de to fagbladene finlest på jakt etter ukjente aviser. Ivar Andenæs' (1988) hefte *Pressestøtten og dens virkninger* hadde nyttige oversikter over aviser som var startet eller nedlagt fra 1967 til 1987.

Registreringen av lokale ukeaviser har vært spesielt vanskelig. Før omslaget i 1989 var de ikke anerkjent som aviser, de kunne ikke sendes med avisporto, og ingen visste egentlig hvor mange det var av dem. Derfor er de dårlig dekket i kildene. I Bladlista var de ikke plassert i avdelingen for aviser, men i en stor og uoversiktlig seksjon for andre publikasjoner. *Norske Aviser* dekket riktignok perioden frem til 1969, men opplysningene derfra ble i liten grad supplert gjennom stoff fra andre kilder. En liten kuriositet: I de årene jeg arbeidet ved Høgskulen i Volda, var det noen studenter som skrev semesteroppgave om sin lokale ukeavis. Jeg husker spesielt *Sulaposten* og *Frostingen*. I oppgavene var det opplysninger som ikke fantes andre steder.

Opplysningene fra Avisregisteret ble først brukt til å lage en samlet beskrivelse av den norske avisstrukturen: «The Norwegian Newspaper System: Structure and development» (Høst, 1991). Her var beskrivelsen knyttet til den såkalte paraplymodellen. Det sentrale ved modellen er at alle aviser dekker et bestemt geografisk område, og at de forskjellige avisdistriktene danner et hierarkisk system der områder for aviser på et høyere geografisk nivå er sammensatt av delmarkeder som også dekkes av

aviser på lavere nivåer. Modellen er hentet fra amerikansk avisforskning, men ble tilpasset slik at den passet bedre med norske forhold. Mens den amerikanske modellen er helt symmetrisk, viser den norske at det kan være «huller» i systemet, og at det er flest lokale fådagersaviser under de vide paraplyene til store lokale dagsaviser.

Dagspresseutvalget 1991–92

Pressestøtten ble innført i 1969, og grunnlaget var innstillingen fra Stat- og pressekomiteen fra 1966 (Hellerud-komiteen). Etter dette har den vært evaluert av en serie offentlige utvalg. Det første ble oppnevnt så tidlig som i 1972, det andre kom i 1982, og det tredje ble oppnevnt i februar 1991 og leverte sin innstilling 5. mai 1992 (NOU 1992:14). Utvalget hadde ni medlemmer, av dem tre redaktører. Jeg var tilknyttet utvalget som sakkyndig uten stemmerett, og skulle spesielt bidra med den statistiske beskrivelsen. Landslaget for Lokalaviser var ikke representert, men jeg skulle se til at de små avisene ikke ble oversett.

Arbeidet i utvalget var en god anledning til å bruke avisregisteret i praksis. I motsetning til tidligere utredninger skulle denne NOU-en ha opplysninger om alle norske aviser. Materialet gjorde det mulig å beskrive hvordan mange egenskaper ved avisene hadde utviklet seg over tid, fra 1966, som representerte tiden rett før pressestøtten ble innført, og frem til 1991. Beskrivelsen gjaldt ikke bare de vanlige kjennetegnene som antall, type avis, opplag og politisk tilknytning, men også årgangsvekt, abonnementspris, eierforhold og overgang fra fullformat til tabloid. Arbeidet i utvalget fungerte som et løpende faglig seminar, med godt informerte medlemmer som arbeidet sammen for å lage en god innstilling.

Et vanskelig problem den første tiden var å finne en riktig plassering av nasjonale aviser som *Vårt Land*, *Nationen* og *Klassekampen*. Disse avisene passet ikke inn i det tradisjonelle skillet mellom nr. 1- og nr. 2-aviser, og de hadde spesielle utfordringer med annonsesalg og distribusjon. Helge Simonnes, redaktør av *Vårt Land*, var spesielt opptatt av denne gruppen. Løsningen kom da disse avisene ble skilt ut som en egen kategori. I dag virker dette selvfølgelig, den gangen var det nytt. Navnet «rikkspredte meningsbærende aviser» var også nytt og uvant.

Før 1990 hadde mange slitt med å lage en tilfredsstillende klassifisering for norske aviser (se f.eks. Øy, 1982.) Selv hadde jeg laget en inndeling for bruk i Statistisk sentralbyrå rundt 1980, en inndeling som fremdeles blir brukt i undersøkelsen Norsk mediebarometer. Der ble de riksspredte meningsavisene regnet som nr. 2-aviser. Kategorien for riksspredte meningsbærende aviser var ikke bare nyttig ved fordeling av pressestøtten, den gjorde også at avisstatistikken ble bedre. Den typologien for aviser som utvalget kom frem til, har vært en fast del av statistikken i rapportene *Avisåret* fra starten i 1994 og frem til i dag.

Utvalget pekte på at mange aviser og avisgrupper hadde alvorlige økonomiske problemer. Likevel foreslo det ikke å øke rammene for pressestøtten. I stedet skulle man hjelpe de som var mest trengende gjennom en omfordeling. Forskjellige kategorier av nr. 2-aviser, sammen med de riksdekkende meningsavisene, skulle få en større del av den samlede potten. De som skulle få mindre, var små lokale aviser uten direkte konkurranse, særlig to- og tredagersaviser. (NOU 1992:14, s. 137).

Nå har det gått tretti år siden innstillingen var ferdig. Derfor tar jeg sjansen på å fortelle hvorfor utvalget samlet seg om et omvendt Robin Hood-opplegg: «å ta frå dei små og gje til dei store», som det står i en av jubileumbøkene til Landslaget for Lokalaviser (Espeland, 2001, s. 52.)

Utvalget mente egentlig at den økonomiske situasjonen var så dårlig at støtten måtte økes. Medlemmene fra Finansdepartementet og Næringsdepartementet følte seg imidlertid forpliktet av punkt 5 i utvalgets mandat, der det står at forslag til omlegninger måtte skje «innenfor et samlet støttenivå på det nåværende nivå». For å hindre at det ble en delt innstilling, la medlemmene for avisene frem en plan med to trinn. Første trinn var å foreslå en drastisk omfordeling som særlig ville ramme små lokalaviser. Trinn to var at Landslaget for Lokalaviser ville protestere mot forslaget og arbeide for å øke den samlede støtten. Landslaget for Lokalaviser hadde nettopp klart å få ukeavisene med i støtteordningen etter en lang kamp. De ble derfor regnet som svært effektive lobbyister. Dersom noen skulle klare å øke bevilgningene til pressestøtten, så måtte det være LLA.

Slik gikk det også. Lokalavisene gjorde sin del av jobben, med protester og lobbyvirksomhet. I stortingsmeldingen *Media i tida* (nr. 32 1992–1993)

viser departementet til forslaget om omfordeling, men er etter «nøye vurdering» kommet til at det er «nødvendig med enkelte viktige modifikasjoner. Vi gjer såleis framlegg om at lokalaviser med opplag under 6 000 skal få høgare tilskott enn det utvalet foreslår» (s. 114).

I jubileumboka regner Espeland (2001, s. 52) stortingsmeldingen og den påfølgende behandlingen i Stortinget som et gjennombrudd: «For første gong i ei offentlig utgreing fekk lokalavisene positiv omtale. Endeleg hadde dei fått den statusen LLA hadde arbeidd for.» Dagspresseutvalgets forslag til omfordeling ble forkastet, men situasjonsbeskrivelsen ble stående. På årsmøtet i 1994 fikk jeg LLAs hederspris for «grundig forskingsarbeid» som har «fått fram verdfull informasjon om avisene i landet og den rolle dei spelar i samfunnet».

NOU-er som kilde

I den siste tiden har det vært en viss diskusjon om hvilken status NOU-er og andre offisielle dokumenter har som historisk kilde. Utgangspunktet er en debatt i *Mediehistorisk Tidsskrift* i 2016 om partipressens avvikling, der Per Overrein og Roar Madsen har et annet syn på tidfesting og årsaker enn Henrik Bastiansen og Hans Fredrik Dahl. I et tilsvarende svar er Henrik Bastiansen uenig med det meste av det Overrein og Madsen skriver. Han forkaster, blant mye annet, deres bruk av stoff fra offentlige utredninger. Avvisningen er bastant og gjelder bruk av offentlige utredninger rent generelt. I motsetning til hans egne arkivkilder, som ser avviklingen «innenfra», mener Bastiansen at presseutredningene ser den utenfra,

noe som i denne sammenheng tilsvarer skillet mellom primærkilder og sekundære kilder (...) Er det noe alle historikere vet, så er det jo at intet kan slå primærkildenes verdi. Sekundære kilder – som offentlige presseutredninger – kan i denne sammenhengen ikke konkurrere med ubrukte primærkilder fra partipressens egne aktører. (Bastiansen, 2016, s. 49)

Bastiansens påstand om at NOU-er er sekundærkilder, passer dårlig med min egen erfaring. Jeg vet hvordan en av NOU-ene om pressestøtten ble laget, og hvor nær utrederne i 1991–92 har stått den virkeligheten de

beskriver. Selv lagde jeg utkast til en del av innstillingen. Arbeidsmåten var slik at alle utkast ble drøftet av utvalget samlet, og formuleringer og resonnementer ble ofte modifisert. I utvalget var det tre redaktører: Helge Simonnes fra *Vårt Land*, Marit Aschehoug fra avisa *Hadeland* med bakgrunn fra *Adresseavisen* og *Aftenposten*, og Jens Olav Simensen fra *Demokraten* i Fredrikstad. Helge Simonnes skal som før nevnt ha mye av æren for at de riksspredte meningsbærende avisene ble skilt ut som egen kategori. Simensen og Aschehoug var med for å sikre at både A-pressen og de borgerlige avisene var representert.

På den tiden var A-pressen fremdeles en godt organisert pressegruppe, og den hadde mange utsatte nr. 2-aviser som mottok støtte. Det betydde at Jens Olav Simensen var spesielt opptatt av at alt som sto om A-pressen, skulle være uangripelig. Noen ganger konfererte han med andre redaktører fra A-pressen, for å være sikker.

Å si at Aschehoug, Simensen og Simonnes så avisverdenen og den nære avishistorien utenfra, er altså helt feil. Andre medlemmer var utvalgsleder Bjørn Larsen, som hadde hatt det administrative ansvaret for pressestøtten i en årrekke, og Knut Fossum, som var direktør for Norske Avisers Landsforbund. Ganske tett på avisverdenen de også.

Den som leser NOU 1992:14 i dag for å få entydige opplysninger om når de forskjellige koblingene mellom parti og avis ble avvirket i hver av de gamle pressegruppene, vil sannsynligvis bli skuffet. Men oppgaven til utvalget var ikke å tidfeste partipressens oppløsning, men å beskrive avisenes problemer og vurdere tiltak som kunne hindre avisdød. Utredningen hadde mange henvisninger til situasjonen slik den var da pressestøtten ble innført, og understreket at avisene etter hvert hadde fått et friere forhold til partipolitikken. Men fremdeles hadde de «en politisk, ideologisk, verdimeisig eller kulturell forankring som definerer avisens grunnsyn» (NOU 1992:14, s. 119).

Avisåret 1994-2020

Da jeg begynte på Institutt for Journalistikk i Fredrikstad i 1993, mente sjefen Nils E. Øy at noen av tabellene i NOU-en var så nyttige at de burde oppdateres. Derfor ble det laget en intern tabellsamling med oppdatering

frem til 1993. Året etter kom *Avisåret 1994*, en rapport med tabeller og kommentarer. I et metodisk vedlegg ble opplysningene om antall aviser og samlet opplag fra registeret sammenlignet med tilsvarende tall fra *Aviskatalogen* (NAL) og *Statistisk Årbok*. *Avisåret 1994* er den første i det som har vist seg å bli en lang serie.

Etableringen av registeret er tidligere beskrevet som en serie av tilfældigheter. Det samme kan man si om rapportserien *Avisåret*. Uten erfaringene fra Dagspresseutvalget, og uten den nye stillingen ved Institutt for Journalistikk, ville de første statistikk- og kommentarrapportene aldri blitt laget. Men når man først hadde begynt, var det naturlig å fortsette. Det skjedde noe med avisene hvert eneste år, og derfor var det tilfredsstillende å sørge for at utviklingen ble dokumentert.

Rapportene for 1994 til og med 2006 ble laget mens jeg var ansatt ved Institutt for Journalistikk. Etter dette har jeg vært tilknyttet Høgskulen i Volda som pensjonist, og utgitt rapportene der.

Det normale er at alle eller nesten alle aviser i et land er med i samme organisasjon. Medlemsstatistikken for denne organisasjonen blir derfor brukt som landets offisielle statistikk. Hos oss har vi i stedet to selvstendige organisasjoner, og gjennom 1990-tallet var det ingen samkjøring mellom dem. Statistikken i *Avisåret* dekket således et åpenbart behov. Etter hvert fikk den en slags halvoffisiell status. Til slutt ble opplysningene til og med tatt inn i *Statistisk Årbok*. Dette begynte med utgaven for 2006. (Statistisk sentralbyrå, 2006, s. 216).

Arbeidet med rapportene fra 1994 og frem til omtrent 2015 har vært nokså enkelt rent metodisk. Det første opplegget fungerte bra, og det bygde stort sett på opplysninger som var pålitelige og lett tilgjengelige. To slags problemer bør likevel nevnes. Det første gjelder selve avisdefinisjonen, hva som skulle regnes som avis. Dette spørsmålet ble først aktualisert i 1992, da avisen *Fiskaren* ble medlem av NAL og søkte om pressestøtte. Høsten 2003 ble det aktuelt igjen. Da begynte *Se og Hør* med to utgaver per uke og krevde momsfristak som avis. Selv har jeg fulgt en praksis som er forholdsvis liberal. Frem til 1998 ble alle medlemmer av NAL automatisk regnet som avis, og alle medlemmer av LLA som kom ut minst en gang per uke. Andre publikasjoner som fikk støtte som aviser, ble også regnet med, jf. Høst, 2004, s. 43-44.

Det andre problemet gjelder kartlegging av kortvarige avisprosjekter. Fra 1990 og frem til og med 2015 har jeg registrert 116 nye betalte (papir-) aviser. 54 av dem eksisterer fremdeles, mens 62 er blitt borte eller driver videre som gratisavis (*Hamar Dagblad*) eller betalt nettavis (*Avisa Lofoten*). Hvis de har kommet ut ved et årsskifte, skal de telles med for det året.

Alle nykommere som har overlevd så lenge at de har fått et kontrollert opplagstall eller mottatt pressestøtte, er kommet med. Om de ikke ble registrert ved første årsskifte, er de fanget opp året etter og etterregistrert. Men ikke alle kom så langt. 17 aviser ble lagt ned det samme året som de startet, og ni er lagt ned året etter. Noen ganger er det nærmest flaks at de er blitt registrert. Mange har nok hørt om *Memo*, den mislykkede satsingen til *Dagbladet* i 2006, eller forsøket på å gjenopplive *Arbeideravisa* i Trondheim i 2008. Men hva med *Broderfolk* (2007) og *Grenseposten* (2008), to kortvarige forsøk på å lage en avis for grenseområdet rundt Røros?

Vi kan ikke utelukke at noen kortvarige prosjekter har gått under radaren, men mange kan det ikke være. I tillegg til å følge med i aktuelle kilder (særlig *Journalisten* og *Dagspressen / Dagens medier* på papir i den første delen av perioden, deretter *Journalisten.no* og *Medier24*) så har jeg gjennom mange år fått god hjelp av Rune Hetland, generalsekretær i LLA. Han er godt orientert om det som foregår blant lokalavisene.

Telling av gratisaviser

På slutten av 1990-tallet var mange opptatt av utviklingen for gratisavisene. Dette var publikasjoner som hadde stått helt utenfor det gode selskap. NAL hadde således et forbud mot at deres medlemmer skulle utgi eller trykke slike aviser. Den nye utviklingen begynte med etableringen av *Osloposten* i 1997 og *Avis1* i 1999. Det Dagspresseutvalget som ble utnevnt i 1999, tok gratisavisene så alvorlig at jeg ble bedt om å lage et vedlegg om dem til deres NOU (Høst, 2000).

Kartleggingen i 1999 ble også brukt til å lage et avsnitt i *Avisåret 1999*. Senere har registreringene blitt gjentatt med uregelmessige mellomrom: 2000, 2001, 2004, 2006, 2009 og 2012, og så årlig fra 2016. Registreringene viser at utviklingen har bestått av flere faser. Først noen år med langsom vekst, så en rask økning frem mot en topp rundt 2012, og så sterk

tilbakegang. Mens det ble registrert 34 gratisaviser ved utgangen av 2012, var det bare seks ved utgangen av 2021.

Det er bare noen få gratisaviser som har vært medlem av MBL. De andre er ikke registrert noe sted. Letingen etter aktuelle titler har likevel vært enklere enn man kunne fryktet, og resultatene er sannsynligvis ganske pålitelige.

I den første tiden var gratisaviser noe nytt, og mange var usikre på hvilken plass de ville få i mediebildet. Derfor fikk de mye oppmerksomhet. På grunn av omtalen var de synlige i fagbladene *Dagspressen* og *Journalisten*, i spalten Etter Børs (*Dagens Næringsliv*) og på nettet. I årene frem mot toppnivået var det flere store dagsaviser som startet sine egne gratisaviser, gjerne som mottiltak mot uavhengige prosjekter. Dette skapte også oppmerksomhet.

En spesiell kilde fortjener å nevnes. Det er den digitale bladkiosken BuyAndRead, en tjeneste som har vært i drift siden 2003. Her kan man kjøpe digitale utgaver av vanlige abonnementsaviser, men det er også noen gratisaviser som kan lastes ned uten betaling. Miniatyrene til gratisaviser er merket med grønt, så de er lett synlige. Ved utgangen av 2021 var det to av de seks gratisavisene som fremdeles kom ut, som kunne leses på BuyAndRead. I tillegg hadde BuyAndRead arkiveksemplarer av gratisaviser som var lagt ned.

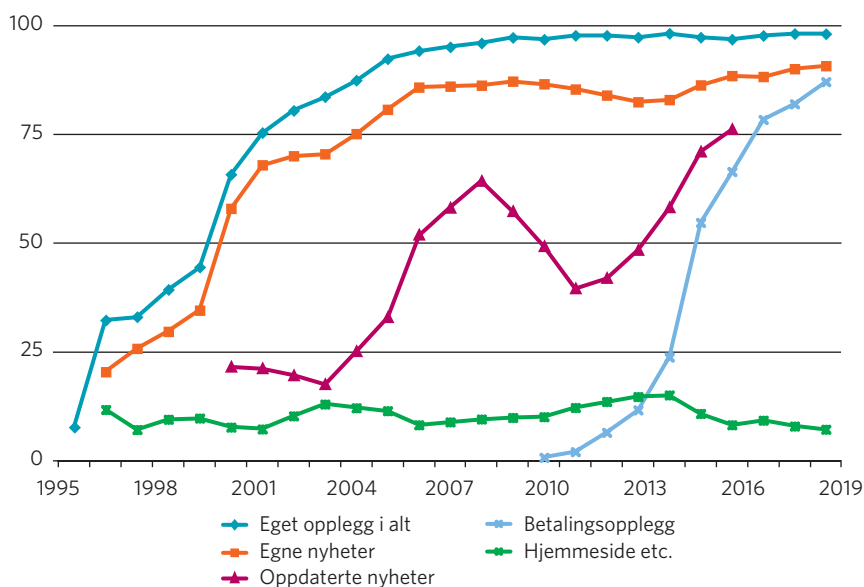
Etter 2012 har internett tatt en stadig større del av annonsekronene, og det er de trykte mediene som har mistet mest. Siden gratisavisene henter alle sine inntekter fra annonser, er de blitt spesielt hardt rammet. Kartleggingen de siste årene har derfor gått ut på å registrere hvilke aviser som var nedlagt, og hvilke som fremdeles var i live. Google egner seg godt til slikt. Det er bare registrert en ny gratisavis med ukentlig utgave etter 2012, *Avisen Oppegård*. Jeg kan ikke utelukke at det finnes noen flere, men mange kan det ikke være.

Internett er kommet for å bli

De norske avisenes historie på internett begynte i mars 1995, da *Brønnøysunds Avis* og *Dagbladet* lagde sine første sider med nyheter. Flere kom til gjennom 1995 og første del av 1996. Mange var opptatt av

dette nye, og noen begynte å lage lister over hvilke nyhetssider som fantes. Ved Institutt for Journalistikk var vi ikke blant de første pionerene. Høsten 1996, da en av kollegene hadde orientert om situasjonen, skjønte jeg imidlertid at dette var en utvikling som burde dokumenteres systematisk. Mens kollegaen hadde laget en engangsstatistikk, ønsket jeg å følge utviklingen over tid.

Den første opptellingen skjedde samme høst, og gjaldt situasjonen ved utgangen av 3. kvartal. For at det skulle passe med strategien for *Avisåret*, ble opptellingen gjentatt ved slutten av året. Siden utviklingen gikk fort, var det to registreringer i 1997 også. Senere har registreringen skjedd rundt hvert årsskifte.

Figur 2. Aviser med egne tilbud på internett, 1995 til 2019. Prosent

Selv om det allerede fantes rene nettaviser, var målet bare å registrere hvilke tilbud som (papir)avisene har hatt på nettet. Dette har gjort arbeidet mye enklere. For 1996 og 1997 ble nettsidene funnet i oversikter som var laget av NAL og andre, og ved søk i de norske søketjenestene Kvasir og Nettvik. Senere ble det også søkt med internasjonale søkemotorer, først Alta Vista og Yahoo, så Google så snart den var tilgjengelig. Fra 2003 og fremover har alle søk skjedd ved hjelp av Google.

Av figur 2, som viser noen hovedtrekk i utviklingen, ser vi at kurven for «eget opplegg i alt» har en spesiell knekk for årene 1997 til 1999. Noe av dette kan ha en naturlig forklaring, ved at noen ressurssterke aviser var raske med å prøve det nye mens andre trengte litt tid til å tenke seg om. (Fra samarbeid med Orkla Medias dagsaviser vet jeg at det var slike forskjeller de første årene.) Men noe kan også skyldes innsamlingsmetoden, det vil si at søkene ikke har vært effektive nok. Det ideelle ville selvfølgelig ha vært å lage en kontroll i ettertid, dvs. kontakte alle aviser som var på nett i 2000, men ikke i 1996 og spørre når de etablerte sine nettsider. Det ble dessverre ikke gjort.

Helt fra starten var det store forskjeller mellom nettsidene. Noen hadde mange saker og fyldige artikler, andre nøyde seg med få saker eller små notiser. Den første tiden var mange redde for at de som besøkte nettsidene ville sløyfe papiravisen. Derfor gjorde de artikler fra papiravisen om til små notiser, eller til smakebiter som fortalte at det sto mer i papirutgaven.

Det første året ble det brukt et enkelt kjennetegn med seks kategorier for å karakterisere sidene: tre som beskrev omfanget av nyhetsdekningen, og dessuten en for hjemmeside, en for nettavis som ikke var oppdatert, og en for «annet». De tre innholdskategoriene var «fyldig nettavis», «smal nettavis» og «notisavis». Kravet til «fyldig nettavis» var at den skulle ha minst fire saker som var dekket gjennom mer enn en ingress eller kort notis. Ikke mye å skryte av sett med dagens øyne, men ved utgangen av 1996 var det bare 18 av de 72 avisene med nettsider som kom i denne kategorien.

Etter 1995/96 er nettsidene til det store flertall av aviser blitt mer innholdsrike og mer avanserte. I de årlige rapportene har jeg prøvd å fange opp denne utviklingen uten at det gikk ut over sammenlignbarheten. Fra 2000 og fremover ble det for eksempel tatt med en ny kategori som er kalt «oppdaterte nyheter», jf. figur 2. Kravet var at avisen skulle legge ut et visst antall saker i løpet av dagen i stedet for å nøye seg med den samme publiseringsrytmen som papiravisen.

Da avisene begynte å innføre betalingsløsninger for nettsidene, ble dette registrert helt fra begynnelsen. I motsetning til den rufsete kurven som gjelder spredning av nettnyheter mellom 1995 og 2001, danner kurven for spredning av betalingsopplegg en nesten perfekt S-kurve for diffusjon.

Kartleggingen av avisenes tilbud på internett har fortsatt helt frem til 2019. Da var det bare noen få etternølere som ikke hadde nyheter på nettet, og bare noen få som ga bort nettnyheter gratis. De fleste var små lokalaviser. Den viktigste digitale utviklingen skjedde helt andre steder, hos de største avisene og i konsernene. Da var det naturlig å si at jobben var gjort, og å avslutte de tidsseriene som gjaldt nettsidene til papiraviser.

Betalte nettaviser

Etter 2015 er det ikke startet nye betalte aviser på papir. I stedet har vi fått en ny type publikasjon: de betalte nettavisene. Den første betalte nettavisen var *Alvdal midt i væla*, en liten lokal nettavis som begynte å ta betaling våren 2015. Den ble raskt fulgt av flere.

Fremveksten av betalte nettaviser representerte noe helt nytt, og fikk mye offentlig omtale. Derfor ble det tatt med en beskrivelse av de nye prosjektene i avisrapportene for 2017 og 2018. Rapporten for 2019 hadde i tillegg en tabell der de kjente avisene var listet opp. Den hadde 17 titler. I tilsvarende lister for 2020 og 2021 er det hhv. 26 og 32 titler.

Gratisaviser, både på papir og nett, ble aldri ble noen del av det organiserte Avis-Norge. Slik er det ikke med de betalte nettavisene. De er på vei inn. En del av dem er blitt medlemmer av MBL eller LLA, og noen har fått offisielle opplagstall og/eller pressestøtte. Av de 32 avisene jeg foreløpig har registrert ved utgangen av 2021, er det 13 som har fått offisielle opplagstall og 11 som har fått pressestøtte.

De betalte nettavisene er svært forskjellige med hensyn til størrelse av redaksjonen, stoffmengde og antall brukere. Dette betyr mye for hvor mye omtale de får, og hvor lette eller vanskelige de er å finne ved søk. For den medieinteresserte skal det godt gjøres å ikke kjenne til *Nidaros* i Trondheim eller *Avisa Oslo*, eller vite at *Nettavisen* har begynt med betaling. Små nettaviser har mye lettere for å gå under radaren. Aller vanskeligst er det å registrere at små nettaviser har skiftet status.

Betalte nettaviser blir etablert på to forskjellige måter. Den ene er gjennom start av helt nye prosjekter, slik som *Nidaros*, som var ny i 2019, og *Avisa Oslo*, som kom i 2020. Slike prosjekter blir dekket på samme måte som nye papiraviser. I 2020 ble det for eksempel startet mange betalte

nettaviser i Trøndelag. De var ledd i aviskrigen mellom Polaris Media og *Trønder-Avisa*, og fikk dermed en ekstra nyhetsverdi.

Den andre måten er at eksisterende nettaviser som har vært gratis, begynner å ta seg betalt. Her er *Nettavisen* det mest kjente eksemplet. Den ble etablert som gratis nettavis høsten 1996, og har hele tiden vært et av våre mest besøkte steder for nyheter på nett. Rundt årsskiftet 2017–2018 begynte den med lukkede artikler og abonnement. *Vesterålen Online* (VOL) er en annen etablert nettavis som har begynt å ta betaling. Slike skifter har gjerne mindre nyhetsverdi enn vanlig nyetablering, og kan derfor være vanskelig å fange opp.

Oversikten i *Avisåret 2020* viser at et stort flertall av de betalte nettavisene har en fortid som en annen type publikasjon. Av de 26 avisene som er listet opp, er det bare ni som begynte med nettbetaling i samme år som de ble etablert. De andre har en variert forhistorie. De fleste hadde vært gratis nettaviser, men det var også noen som hadde vært lokalaviser på papir eller lokalaviser med svært lav frekvens (*Folldalsportalen* og *Midsundingen*). *Minerva* har en lang fortid som politisk tidsskrift på papir, og begynte med en betalt nettutgave, og ble dermed å regne som avis, i 2016.

De avisene som er tatt med i listen for 2019, er stort sett funnet fordi de er omtalt på nettsider som *Journalisten* og *Medier24*. Det ble ikke foretatt noe systematisk søk for å sikre at alle betalte nettaviser var kommet med.

For 2020 var det annerledes. Medietilsynet hadde nettopp lagt frem et mediemangfoldsgregnskap, der de mente at Norge hadde 293 forskjellige aviser. Tallet var hentet fra tilsynets mediedatabase. I tillegg til de betalte papiravisene hadde Medietilsynet tatt med gratisaviser på papir, betalte nettaviser og gratis nettaviser

Som en del av arbeidet med *Avisåret 2020* gjorde jeg en del for å etterprøve Medietilsynets tall. Det betydde for det første at jeg så nærmere på alle titlene i mediedatabasen til Medietilsynet, for å sjekke om de kunne regnes som aviser. Kontrollen viste at en del av titlene ikke lenger var aktive. Videre brukte jeg en del tid på å lete på Google og andre steder etter titler som Medietilsynet ikke kjente, men som burde vært med. Jeg fant omtrent ti stykker, men det kan være enda flere. Alle betalte nettaviser som ble funnet ved denne letingen, er tatt med i den tabellen i *Avisåret 2020* som gjelder betalte nettaviser. Mens tabellen for 2019 må regnes som

en ukontrollert opplisting, er tabellen for 2020 en kvalitetssikret avisstatistikk som har en rimelig grad av pålitelighet.

Å gjete kongens harer

Den første kartleggingen av nyheter på internett gjaldt bare sidene til etablerte papiraviser, jf. omtalen foran. Det var imidlertid mange andre som prøvde seg også: entreprenører som håpet å skape lønnsomme bedrifter; ildsjeler som ville lage en avis for sitt eget lokalsamfunn; skoler og offentlige institusjoner som ville skaffe seg erfaring med det nye.

Å kartlegge denne aktiviteten ville være en krevende oppgave. De fleste nettavisene var lite kjent utenfor sitt eget distrikt, og de var ikke registrert noe sted. Nettavisene trengte heller ikke et marked med en viss størrelse, men kunne utgis overalt. Ingen velforening eller utkantbygd var for liten. Mange av de nye nettavisene var rene hobbyprosjekter, med få nye saker og lang tid mellom hver oppdatering. En del av de nye nettavisene hadde enda kortere levetid enn gratisaviser på papir.

Med så mange metodiske problemer var det ikke fristende å utvide den årlige registreringen slik at den omfattet alle nettaviser. Ved flere anledninger mente jeg det ville være som å gjete kongens harer. Den nye ledelsen ved IJ vurderte det annerledes, og i 2002 startet den et prosjekt som skulle dekke alle norske nettsider som hadde nyheter. Det gikk ikke bra. Den som sto for arbeidet, sluttet etter kort tid, og noen rapport ble aldri ferdig.

Nå er kartlegging av nettaviser uten papirforankring blitt aktuelt igjen. Selv har jeg, litt tilfeldig, begynt å lage oversikter over betalte nettaviser slik det er beskrevet i avsnittet ovenfor. Lars Julius Halvorsen og Paul Bjerke ved Høgskulen i Volda har hatt et helt annet utgangspunkt. I den internasjonale forskningslitteraturen har de selvstendige lokale nettavisene fått betegnelsen Hyperlocal Online Media, og hypotesen er at slike publikasjoner vil fylle de geografiske tomrommene som oppstår når de etablerte mediene (legacy media) går tilbake. Tidsskriftet *Nordicom Review* har nylig hatt et spesialnummer som viser status for de nordiske landene. Her har Halvorsen og Bjerke (2019) stått for det norske bidraget, med artikkelen «All Seats Taken? Hyperlocal Online Media in Strong Print Newspaper Surroundings».

Deres undersøkelse skal dekke alle hyperlokale nettaviser som ikke springer ut av en papiravis, det vil si både de som er gratis og de som tar seg betalt. Kravet var både at innholdet skulle være lokalt, og at utgiverne skulle ha et visst aktivitetsnivå: minst én ny sak per uke gjennom seks måneder eller mer. Registreringen ble foretatt i juni 2018, og de fant 67 aviser som tilfredsstilte kriteriene. De aller fleste (87 prosent) var gratis.

De 67 hyperlokale nettavisene var svært forskjellige med hensyn til stoffmengde og ressurser. 19 av dem ble karakterisert som profesjonelle, med flere personer i redaksjonen og mellom fem og 15 nye saker per dag. Andre må karakteriseres som rene hobbyforetak.

De registrerte nettavisene er resultat av en lang utvikling, med noen som har holdt på siden slutten av 1990-tallet. Da er det ikke spesielt imponerende at 19 av dem kunne regnes som profesjonelle. Ni hadde en ordning med betalingsmur, det vil si at de var startet som betalte nettaviser eller hadde blitt det mellom 2015 og juni 2018.

Halvorsen og Bjerke forklarer det lave tallet på profesjonelle lokale nettaviser med at de lokale nisjene var fylt opp («all seats taken») før nettavisene kom. Dette er bare delvis riktig. På slutten av 1990-tallet var det fremdeles noen lokale nisjer igjen, og noen av dem ble ikke fylt av nettaviser, men av nye papiraviser.

I perioden fra 1997 og frem til og med 2015 ble det etablert 27 lokale fådagrsaviser på papir som fremdeles eksisterer. Dette er litt flere enn de 19 profesjonelle lokale nettavisene. Hvis vi tenker oss at det var en konkurranse mellom papir-entreprenører og web-entreprenører om å finne nye geografiske nisjer og å etablere seg der, så var det altså papir-entreprenørene som gjorde det best. Så kom vendepunktet. Etter 2015 er det ikke lenger startet nye lokalaviser på papir. Til gjengjeld har det vært en omfattende vekst for lokale nettaviser med betaling. At heldigitale aviser fikk pressestøtte fra 2014, er en viktig del av forklaringen.

Tilbakeblikk

I den tiden som er gått siden Dagspresseutvalget av 1991 la frem sin utredning, har de norske avisene vært gjennom en sammenhengende serie av store endringer. Først forsvant mesteparten av de lokale nr. 2-avisene, det

vil si de avisene som det var størst vilje til å støtte. Så kom internett, først som en ekstra mulighet til å publisere nyheter og som en konkurrent på annonsemarkedet, deretter som drivkraft for en total omlegging av virksomheten i avishusene. Om ikke dette var nok, i disse tretti årene har det også vært en stadig oppblomstring av små lokalaviser og en vekst-og-fall-utvikling for gratisaviser på papir.

Til tross for disse omfattende endringene: Hvis jeg ser på skjemaene fra den eldste delen av Avisregisteret, er det svært mye som har vært stabilt. Stabiliteten er tydeligst for de opplysningene som gjelder utgiversteder med dagsavis. I 1990 var det 63 slike steder. To (Oslo og Bergen) hadde tre eller flere dagsaviser, og 13 hadde to.

Tjue år etter, ved utgangen av 2010, var det 62 steder som hadde dagsavis, altså nesten nøyaktig det samme. (2010 var rett før en del av avisene begynte å redusere frekvensen.) Stort sett var det de samme stedene – 59 av de 63 stedene i 1990 hadde dagsavis i 2010 også. Konkurransen var blitt borte på de fleste utgiverstedene, men ellers var avisene de samme. *Aftenposten* i Oslo, *Adresseavisen* i Trondheim, *Fædrelandsvennen* i Kristiansand, *Sunnmørsposten* i Ålesund, *Fredriksstad Blad* (fremdeles med to s-er) i Fredrikstad, *Østlendingen* på Elverum, *Nordlys* i Tromsø ... slik kan man fortsette.

Dagsavisene, og dermed også de stedene der det blir utgitt en dagsavis, danner de øverste nivåene i paraplymodellen. På grunn av deres betydning har både jeg og andre brukt uttrykket «rygggraden i det norske avis-systemet». Mer presist er det nok å si at de store og mellomstore lokale avisene har dannet et rammeverk som de små lokalavisene måtte tilpasse seg til. Av nyetableringene på 1970- og 1980-tallet var det ekstra mange under de store dagsavisene på Vestlandet, dvs. *Stavanger Aftenblad*, *Haugesunds Avis*, *Bergens Tidende* og *Sunnmørsposten*.

Nå har opplagsutviklingen gjort at det lokale styrkeforholdet har endret seg i fådagersavisenes favør. Til gjengjeld har de fleste store og mellomstore aviser klart å etablere seg som den viktigste kilden til nettnyheter i sitt naturlige dekningsområde. Dermed var det lite plass til konkurrerende nyhetsredaksjoner. VG fikk tidlig en dominerende stilling nasjonalt, med NRK som eneste reelle konkurrent, og de fleste store og mellomstore lokalaviser har skaffet seg tilsvarende posisjoner i sine

distrikter. Sett under ett står de tradisjonelle avisene, altså de nyhetstjenestene som springer ut av en etablert papiravis, for en svært stor del av den norske nyhetsproduksjonen for nett.

Hva med papiret? Noen husker fremdeles Paal Leveraas, redaktør i *Computerworld* og grunnlegger av *digi.no*, som innledet om temaet «redaktør i cyberspace» på vårmøtet i Norsk Redaktørforening i 1996. Der satte han et støkk i forsamlingen med påstanden om at «papiravisene vil være en eksklusiv vare om 10 år, annonsene vil være borte» (sitat fra Bård Michalsens kommentar «Fremtiden ble ikke det den var» i *Dagens medier* nr. 5, 2004). Det som måtte være av nyanser i Leveraas' innlegg, ble borte på veien. Det som sto igjen, var et varsel om «papiravisens død» og en gjenstående levealder på 10 år. Spådommen er gjentatt flere ganger etter dette, og «papiravisens død» er blitt et fast begrep.

Det vi ser, er at avisenes papiroplag har gått ganske mye tilbake de siste årene, selv om totalopplaget har økt. Dette kan til en viss grad forklares med abonnementsmodellene, som gjør at de som vil beholde papiret, må betale ganske mye mer enn de som nøyer seg med å få avisen digitalt.

Noen aviser forlater papiret på en annen måte også, ved å redusere utgivelsesfrekvensen. Denne utviklingen begynte litt etter 2010, og har fortsatt hele tiden etter det. Først var endringene beskjedne: fra seks til fem eller fire utgaver per uke, fra tre til to eller fra to til en. Senere har en del lokale seksdagersaviser gått helt ned til tre utgaver. Høsten 2021 gjaldt det for eksempel A-medias byaviser i Østfold: *Fredriksstad Blad*, *Moss Avis* og *Sarpsborg Arbeiderblad*. Papirutgavene betyr imidlertid så mye for annonseinntektene at ingen etablerte aviser har valgt å sløyfe dem helt. (*Avisa Lofoten* begynte riktignok som papiravis og er nå en betalt nettavis, men dette må regnes som mislykket etablering.)

Den reelle utfordringen er ikke om aviser blir trykket på papir i fremtiden, men om selve avisstrukturen blir opprettholdt. I dag tar vi det for gitt, men det må nesten regnes som et under at vi fremdeles har det samme mønsteret med aviser og utgiversteder på forskjellige geografiske nivåer som vi hadde for en mannsalder siden. Det norske avismønsteret er godt tilpasset både bosettingsmønster og politisk system, og det er opprettholdt gjennom en imponerende innsats av svært mange forskjellige aktører gjennom årene.

Referanser

- Alme, B. (1985). Lokalpressa i norsk presse. I T. Aarset (Red.), *Lokalpressa i eldre og nyare tid*. Møre og Romsdal distriktshøgskule.
- Andenæs, I. (1988). *Pressestøtten og dens virkninger* (2. utg.). Publikasjon nr. 3. Møre og Romsdal distriktshøgskule.
- Bastiansen, H. (2016). Partipressen igjen – tilsvar til Overrein og Madsen. *Mediehistorisk Tidsskrift*, 25, 47–53 <https://www.presetidsskrift.no/content/uploads/pub/2016/09/norsk-mediehistorisk-tidsskrift-25-2015.pdf>
- Espeland, G. (2001). *Tolk og tenar for lokalsamfunnet. Nærpressa i samarbeid gjennom 25 år*. Landslaget for Lokalaviser.
- Gustafsson, K. E. (Red.). (1990). *Lokal mediestruktur och medieutveckling*. Informations- og massmediegruppen. Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Halvorsen, L. J. & Bjerke, P. (2019). All seats taken? Hyperlocal online media in strong print newspaper surroundings. *Nordicom Review*, 40(Special Issue 2), 115–128. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0030>
- Hansen, B. (1970). *Avis må til! En oversikt over aviser i Telemark fra 1830 til 1970*. Telemark presselag.
- Hyldmo, E. & Snøfugl, Å. (1990). Fådagrsavisene i Norge. I K. E. Gustafsson (Red.), *Lokal mediestruktur och lokal medieutveckling*. Informations- og massmediegruppen. Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Høeg, T. A. (1973). *Norske aviser 1763–1969*. Universitetsbiblioteket.
- Høst, S. (1986). Avisene i fjernsynsalderen. *Pressens årbog 1985*. C. A. Reitzels Boghandel.
- Høst, S. (1987). *Daglig mediebruk*. NKS-forlaget.
- Høst, S. (1990). Ekspansjonen for norske lokale fådagrsaviser. I K. E. Gustafsson (Red.), *Lokal mediestruktur och lokal medieutveckling*. Informations- og massmediegruppen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Høst, S. (1991). The Norwegian newspaper system: Structure and development. I H. Rønning, & K. Lundby (Red.), *Media and communication*. Norwegian University Press.
- Høst, S. (1995). *Avisåret 1994. Flere aviser, stabilt opplag*. IJ-notat nr. 1/1995. Institutt for Journalistikk.
- Høst, S. (2000). Gratisaviser i Norge – lokale småforetak og konsernstyrt forretning. Vedlegg 3 i NOU 2000:15 *Pressepolitikk ved et tusenårsskifte*. Statens forvaltningstjeneste.
- Høst, S. (2004). *Hva er en avis? Avisbegrepet fra Hellerudkomiteen til Se og Hør*. Rapport 3/2004. Institutt for Journalistikk.

- Kultur- og likestillingsdepartementet (2022). Høringsnotat. Forslag til ny forskrift om produksjonstilskudd til nyhets- og aktualitetsmedier. Kultur- og likestillingsdepartementet.
- NOU 1982:44 *Pressestøtten – mål og midler*. Universitetsforlaget.
- NOU 1992:14 *Mål og midler i pressepolitikken*. Statens forvaltningstjeneste.
- Overrein, P. & Madsen, R. (2016). Partipressens avvikling – årsaker og faser. *Mediehistorisk Tidsskrift*, 25, 11–46. <https://medietidsskrift.no/content/uploads/pub/2016/09/norsk-mediehistorisk-tidsskrift-25-2015.pdf>
- Schwebs, T. & Østbye, H. (1988). *Media i samfunnet*. Samlaget.
- Snøfugl, Å. (1990). Norske lokalaviser – likskap og skilnader. I K. E. Gustafsson (Red.), *Lokal mediestructur och lokal medieutveckling*. Informations- og massmediegruppen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Statistisk sentralbyrå (2006). *Statistisk årbok 2006*. Statistisk sentralbyrå.
- Øy, N. E. (1982). Norsk avistypologi. *Pressens Årbog 1982*. C. A. Reitzels Boghandel.